

військовослужбовців. Це зокрема простежується в порадах бувалих солдатів новобранцям по можливості уникати потрапляння на бойові позиції [1, с. 526–553]. По-четверте, як ми показали в цій статті, навіть у межах одного фронту особливості місцевості можуть дуже відрізнятися, що у свою чергу впливає на житло вояків. Через це, досліджуючи даний аспект військового повсякдення, важливо встановлювати чітку локалізацію.

Також потрібно відзначити високу цінність мемуарної й епістолярної спадщини учасників подій. Завдяки їхньому зафіксованому досвіду ми в деталях можемо розглядати різні аспекти побутового життя такого великого та складного організму, як армія на війні.

Список використаних джерел:

1. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна : У 2-х кн. – К. : Кліо, 2015. – Кн. 2.
2. Адаменко Д. В. Гарнізони австро-венгерських вооруженных сил в начале XX века и до Первой мировой войны [Електронний ресурс] / Д. В. Адаменко – Режим доступа: <http://ah.milua.org/garrisons-of-the-austro-hungarian-armed-forces-in-the-early-xx-century-until-the-first-world-war>
3. Первая мировая: взгляд из окопа. – М. ; СПб. : Нестор-История, 2014.
4. Валяев Я. Фронтной быт военнотружущих российской армии в годы Первой мировой войны : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 "Отечественная история" / Я. В. Валяев; Белгородский национальный исследовательский университет. – Белгород, 2012.
5. Откровенные рассказы. Сборник. – М.: Воениздат, 1998.
6. Письма с войны 1914–1917 / Сост. А. Б. Асташов, П. А. Симмонс. – М. : Новый Хронограф, 2015.
7. Сенявская Е. Окопный быт первой мировой войны: очерк фронтовой повседневности / Е. С. Сенявская // Историческая психология и социология истории. – 2014. – Т. 7. – № 1. – С. 192–219.

8. Степун Ф. А. Из писем прапорщика-артиллериста / Ф. А. Степун. – Томск : Водолей, 2000.

9. Kogutowicz K. Zsebatlasz: Naptárral és statisztikai adatokkal az 1914 évre / K. Kogutowicz, G. Hermann. – Budapest : Magyar Földrajzi Intézet R.T., 1913.

References:

1. Reient O. et al (eds.) (2015) *Velyka viina 1914–1918 rr. i Ukraina. Vol. 2: Movoiu dokumentiv i svidchen* [Great War of 1914–1918 and Ukraine. Vol. 2: Documents and Evidences]. – K. : Klio. [In Ukrainian]
2. Adamenko D. (2013) *Garnizony avstro-vengerskix vooruzhennykh sil v nachale XX veka i do Pervoy mirovoj vojny* / D. Adamenko [Garrisons of the Austrian-Hungarian Army from the Start of 20th Century to World War I] [Online]. Available from: <http://ah.milua.org/garrisons-of-the-austro-hungarian-armed-forces-in-the-early-xx-century-until-the-first-world-war>. [In Russian]
3. Paxalyuk K. A. (ed.) (2014) *Pervaya mirovaya: vzglyad iz okopa* / K. A. Paxalyuk [The World War I: a Look from the Trench]. – M. ; Saint Petersburg : Nestor-Istoriya. [In Russian]
4. Valyaev Ya. (2012) *Frontovoy byt voennosluzhashchikh rossijskoj armii f gody Pervoy mirovoj vojny* / Ya. Valyaev [Russian Army Soldiers' Way of Life on the frontline during the World War I]. Abstract of unpublished thesis (PhD in History). – Belgorod State University. [In Russian]
5. Maslovskij S. D. (1998) *Otkrovennye rasskazy* / S. D. Maslovskij. *Sbornik*. – M. : Voennizdat. [In Russian]
6. Astashov A. B. (eds.) (2015) *Pisma s vojny 1914–1917* / A. B. Astashov, P. A. Simmons [The Letters from War of 1914–1917]. – M. : Novyj Xronograf.
7. Senyavskaya Ye. (2014) *Okopnyi byt Pervoy mirovoj vojny: очерк фронтовой повседневности* / Ye. Senyavskaya [Living in the Trenches during the World War I: Essay on the Daily Life on the Frontline]. *Istoricheskaya psixologiya i sociologiya istorii*. Vol. 7. – No. 1. – P. 192–219. [In Russian]
8. Stepun F. A. (2000) *Iz pisem praporshhika-artillerista* / F. A. Stepun [From the Letters of Ensign Artilleryman]. – Tomsk : Vodoley. [In Russian]
9. Kogutowicz K. (1913) *Zsebatlasz: Naptárral és statisztikai adatokkal az 1914 évre* / K. Kogutowicz, G. Hermann. – Budapest : Magyar Földrajzi Intézet R.T.

Надійшла до редколегії 23.05.18

I. Stychynskyi, Ph.D. student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LIVING CONDITIONS OF RUSSIAN ARMY SOLDIERS ON THE FRONT-LINE DURING WORLD WAR I BASED ON THE TESTIMONIALS OF THE WITNESSES

This article analyses the living conditions of the Russian Imperial Army soldiers in the front-line during the World War I. The main aspects of living conditions of the soldiers on the South – Western front-line are illustrated on the basis of testimonials of the participants during said period. The importance of the sources (such as memorandums, epistolary heritage, etc.) and the clear geographical limits are underlined during the studying of this topic. The subject importance of soldiers' living in front-line conditions is shown as one of the most important elements in the whole subject studying of military daily life during the conflict.

Key words: World War I, Russian army, soldiers, housing, front-line, way of life, daily life.

УДК 94(100):327

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.137.2.09>

В. Циватий, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОГО ПІДНЕСЕННЯ (1917–1920): ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРСИ

Проаналізовано основні напрями зовнішньої політики й особливості формування моделей української державної та дипломатичної служб в період національного піднесення (1917–1920). Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам державної та дипломатичної служб у контексті загальноєвропейського розвитку досліджуваного періоду. Її дипломатія відрізнялася активністю, наполегливістю, цілеспрямованістю, займала дієві позиції з актуальних регіональних і міжнародних проблем. Автор показує, що аналіз основних питань еволюції головних напрямів зовнішньої політики й дипломатичної діяльності України дає можливість глибше зрозуміти загальні для більшості сучасних держав процеси формування зовнішньої політики, дипломатії та вироблення зовнішньополітичних й інституціональних рішень у цій сфері.

Питання розвитку та становлення держав пострадянського простору в XXI ст. потребує вивчення й узагальнення набутого ними досвіду. У більшості пострадянських держав демократизація передувала дуже складним історичним і драматичним процесам раціонально-бюрократичної модернізації держави й національної консолідації. Перспективним напрямом вирішення численних суперечностей і парадоксів може бути застосування теорії історичного інституціоналізму, що акцентує увагу на часовій послідовності трансформацій і регіонально-інституційних наслідках відповідного розходження соціально-політичних траєкторій розвитку.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, політичний розвиток, Європа, Україна.

Міжнародні відносини, зовнішня політика й дипломатія провідних держав Європи початку ХХ ст. уособлювалися в образі та діях їхніх державних діячів та усталеної європейської практики державного будівництва, оскільки підходи, принципи, переконання, рішення та практичні

державотворчі й дипломатичні дії багато в чому визначали й загальний поступ державотворення й дипломатії зазначеного періоду, і окреслили її подальший розвиток під впливом національних особливостей та інституціональних процесів протягом ХХ–ХХІ ст.

Постановка проблеми. Компаративний аналіз і порівняння конкретних державотворчих моделей, зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій й окремих чинників політико-правових процесів у міжнародно-політичних регіонах. Тобто, головний акцент робиться на контекстний і фактологічний дискурс, що формується історичною або політичною наукою, а також наукою державного управління. Адже державотворення, зовнішньополітичні доктрини й моделі дипломатії формують поряд із науковцями та практиками і політичні актори, які діють цілеспрямовано й усвідомлено, добре орієнтуються у європейській та світовій державотворчій практиці, політико-дипломатичній та інституціональній системах координат [14, с. 268–274].

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін в історичних, політичних, правових, суспільних і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування політико-дипломатичних систем, систем державного управління та систем міжнародних відносин упродовж певного історичного періоду.

Поняття "інституціоналізація" активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів дотепер. Історики та фахівці у сфері державотворення, ураховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання.

Державотворчий та історичний аспекти дослідження інституціоналізації державного будівництва, зовнішньої політики й дипломатії передбачають виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворюють процес самої трансформації, а не зосереджують увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток державотворчих процесів, і похідних від них процесів розвитку та становлення дипломатичних служб європейських держав, зокрема й на теренах українських земель початку ХХ ст.

Постановка проблеми інституціоналізації державотворення й зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація – це перетворення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики й дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом із певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади й іншими ознаками організації (правила державного управління, правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій державотворчої й зовнішньополітичної діяльності держав і їхній дипломатичний інструментарій, спираючись на джерельну базу, а й показати перетворення систем державного управління, зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на

організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів державотворчих процесів і зовнішньої політики держав Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській історіографії інституціональні проблеми українського державотворення початку ХХ ст. у контексті їхньої актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б. М. Гончар, І. К. Патриляк, Г. В. Папакін, В. П. Капелюшний, С. В. Віднянський, М. В. Кірсенко, А. І. Кудряченко, П. П. Гай-Нижник, Ю. С. Фігурний, С. С. Троян, О. П. Машевський, І. Б. Матяш, В. М. Матвієнко, В. Г. Ціватий, В. М. Лободаєв та ін. Суттєву увагу до проблем державотворення, міжнародних відносин, зовнішньої політики й дипломатії досліджуваного періоду у своїх наукових розробках приділяють представники європейської, російської та англо-американської історіографічних шкіл.

Спеціальні фундаментальні дослідження із зазначеної тематики відсутні. Загалом, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав та інституціоналізації державного управління, проблем їхнього доктринального забезпечення, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час, необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду під впливом реформаційних і модернізаційних процесів, тобто вказати на всі суттєві події та факти – не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методи пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін, а також модернізаційних процесів державотворення в різні історичні епохи.

Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення й формування інститутів держави, інституціональних основ і розвиток дипломатичних і консульських служб провідних європейських держав.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є спроба зробити аналіз державотворчих і політико-дипломатичних процесів на українських теренах у добу визвольних змагань (1917–1920), зокрема – історичних передумов та інституційних етапів формування державної й дипломатичної служб. *Об'єкт дослідження* – специфіка і значення державотворення, зовнішньої політики і дипломатії, як духовно орієнтованої соціальної організації українського та європейського суспільств початку ХХ ст. *Предмет дослідження* – інституціональні традиції та процеси державного й політико-дипломатичного будівництва в українському соціумі в період національного піднесення 1917–1920 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період національно-визвольних звершень 1917–1920 рр. в Україні була інституціоналізована власна державна та дипломатична служба [6; 11; 15].

Велику роль у становленні та інституціоналізації державної служби й державно-службових відносин відіграв попередній досвід правового регулювання цих відносин у Російській та Австро-Угорській імперіях.

Відповідним чином у Росії діяв звід статутів про цивільну службу від 1832 р. Він містив у собі чотири документи: Статут про службу за визначенням від уряду; Положення про особливі переваги цивільної служби в певних місцевостях, губерніях західних і царства польського;

Статут емеритальних кас цивільного відомства; Статут про пенсії та одноразові виплати. Крім того, із 1864 р. були засновані земські самоврядні органи, які також мали власний адміністративний апарат управління на губернському та повітовому рівнях. Із 1870 р. було поновлено на українських землях міське самоврядування, яке також мало відповідний склад посадових осіб (виборних і призначуваних) міської думи й управи.

Звістка про падіння царського режиму досягла Києва 13 березня 1917 р. За кілька днів представники найголовніших установ і організацій міста утворили Виконавчий комітет, що мав утримувати порядок і діяти від імені Тимчасового уряду. 17 березня була створена Центральна Рада [6; 10].

В умовах загальнонаціонального піднесення й безпорадності Тимчасового уряду, 23 червня Центральна Рада видала I Універсал, який репрезентував Центральну Раду, а з формуванням Генерального секретаріату й канцелярії в усіх секретаріатах діловодство почало здійснюватися українською мовою з публікацією законодавчих документів паралельно російською, єврейською і польською мовами; впроваджено зразки оформлення розпорядчих документів; затверджено порядок офіційного опублікування і набуття чинності нормативно-правовими актами; створено Секретаріат генерального писаря; запроваджено посаду розпорядника справами уряду, який з 18 січня 1918 р. став іменуватися Радою народних міністрів.

3 листопада 1917 р. уряд Центральної Ради у своїй декларації "Від Генерального Секретаріату України" ультимативно підпорядкував собі всі державні й адміністративні служби, фактично оголосивши себе єдиною і вищою виконавчою владою на теренах колишньої підросійської України. 7 листопада Центральна Рада III Універсалом проголосила створення Української Народної Республіки як федеративної складової частини демократичної республіки Росія. Фактично ж за умов невизнання Центральною Радою нововстановленої влади більшовиків у Петрограді це поклало початок нового етапу в історії України – руху до створення незалежної держави.

22 листопада 1917 р. уряд ухвалив законопроект про державні й дипломатичні інституції в УНР.

Водночас, згідно з рішенням Генерального секретаріату, урядовим службовцям, за винятком генеральних секретарів, заборонялося "одночасно бути і членами Центральної Ради", а також було визнано "принципіально небажаним, щоб генеральні секретарі і служачі Генерального секретаріату займали одночасно посади в інших державних та громадських інституціях, одержуючи платню на обох посадах" [1; 2].

25 листопада 1917 р. Центральна Рада ухвалила Закон "Про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР", у якому, зокрема, зазначалося, що до часу, поки не буде сформовано Федеративної Російської Республіки і створено її Конституцію, виключне і неподільне право видавати закони для УНР належатиме Центральній Раді.

Проте за цим законом залишалися чинними всі попередні закони та постанови, які мали силу на території УНР, також діяли всі державні установи, які були в Україні до 7 листопада. А всі особи, які займали посади на державній службі до 7 листопада, залишалися на своїх місцях. Для підвищення ефективності власної діяльності уряд делегував частину повноважень виділеним із його складу профільним комісіям (Малому секретаріату, Фінансовій комісії, Комісії з охорони ладу тощо). У наново сформованих у березні 1917 р. міністерствах кожний товариш народного міністра мав власну канцелярію.

Проблему матеріально-технічного забезпечення секретарств уряд намагався вирішувати централізовано, удаючись іноді й до реквізицій потрібних засобів. Рада народних міністрів у березні 1918 р. розпочала підготовку адміністративної реформи, яка передбачала уточнення повноважень міністрів: скасування посади генерального писаря, позбавлення генерального контролера статусу політичної посади, перерозподіл компетенції між міністерствами торгівлі і промисловості та продовольчих справ.

Правове регулювання діяльності вищого органу виконавчої влади УНР здійснювалося на підставі III і IV Універсалів Центральної Ради та затверджених нею урядових декларацій.

Однак ці документи містили багато загального й чітко не визначали принципів формування, структури, юридичного статусу та компетенції українського уряду. Навіть більше того, до останнього дня існування "першої" УНР Центральна Рада не спромоглася прийняти жодного нормативно-правового акта, що чітко окреслював би повноваження та взаємодію між вищою законодавчою (Центральною Радою) і вищою виконавчою (Генеральним секретаріатом, а потім – Радою народних міністрів) владою. Звісно, це ускладнювало роботу уряду, призводило до протистояння різних гілок влади.

Крім того, Центральна Рада не прийняла жодного нормативно-правового документа, який унормував би статус державної служби та державно-службових відносин в Україні протягом 1917–1918 рр.

29 квітня 1918 р. була проголошена Українська Держава, яка змінила Українську Народну Республіку. Період Української Держави 1918 р., особливо з позицій державного управління, є маловивченим.

Кардинально новим у цій добі було становлення абсолютно протилежної моделі державного управління та моделі дипломатії, яка сформувувалася за Центральної Ради (перехід від парламентської до президентської республіки). Главою держави та виконавчої влади був Гетьман Павло Петрович Скоропадський (1873–1945).

Проект Конституції УНР, що гарячково обговорювався Малою радою 29 квітня 1918 р. і не був ніколи офіційно прийнятий, з об'єктивних причин не міг бути такою основою.

Під час партійних нарад початку травня 1918 р. навіть найсміливіші соціалісти не наполягали на ньому, як, власне, і на продовженні політичного існування Центральної Ради. Вони висловлювалися за розроблення нової конституції, яка б передбачала досить плутану та компромісну структуру влади: президента, обраного Установчою радою; гетьмана як військового керівника; останній мав призначати міністрів, а його самого – обирати Державна рада з представників політичних партій, спілок, союзів торговців і промисловців; верховним органом у державі мали бути Всенародні збори [1].

Проте цей наспіх зліплений документ, який самі автори переглядали кілька разів, лишився мертвонародженням, а адаптовані гетьманом старі закони, не заважаючи справжньому реформаторству, відіграли свою роль у перехідний період.

Навряд чи гетьман, перебираючи на себе найвищу державну владу, мав готовий рецепт порятунку країни. Проте він уже бачив, чого не варто робити й усвідомлював, що його попередники-соціалісти повністю скомпрометували себе в очах громадськості.

Державні та дипломатичні інституціональні зміни 29 квітня 1918 р. і відновлення старовинної національної форми правління – гетьманату, на чолі з нащадком гетьманського роду П. Скоропадським, стали єдиним шляхом подолання системної суспільної кризи [9; 15].

Проголошення Української Держави 29 квітня 1918 р. не викликало спротиву суспільства, за винятком мітингово-анархічних заходів, спровокованих українськими есерами. Навколо гетьмана об'єдналися практично всі політичні рухи, правіші за соціалістів: самостійники, хлібороби-демократи, представники російських політичних партій і союзів, польські громадські сили, впливові ділові кола, а також широкі неpartійні маси землевласницького населення.

Він користувався також зовнішньою підтримкою та в дипломатичних колах, причому як центральних держав, так і таємних представників Антанти.

Такий широкий спектр політичної підтримки, крім безперечного позитиву, ніс велику небезпеку. Адже кожна із цих сил вважала Павла Скоропадського своїм творінням або, за крилатим висловом німецького посла барона Мумма фон Шварценштайна, "лялькою в... руках" [7, с. 142]. Дещо подібне могли б заявити також керівники Протофісу чи Союзу земельних власників.

Проте гетьман від першого дня свого правління повів себе настільки гідно й гнучко, що будь-які спроби справа чи зліва диктувати йому напрями внутрішньої та зовнішньої політики ставали марними.

Згадаємо: генерал В. Гренер – головний аранжувальник німецької політики в Україні – хотів, щоби перший кабінет Української Держави складався з представників поміркованих лівих сил. Із цих причин він провів переговори з лідерами соціал-демократів, соціалістів-федералістів та іншими, які навіть настоювали на такому посередництві.

І хоча згодом, намагаючись виправдатися хоча би перед собою, активний учасник цих подій С. Єфремов писав у щоденнику про вимушеність переговорів і своє скептичне до них ставлення [4], насправді обидві сторони дуже серйозно обговорювали умови участі соціалістів у новому уряді, розробили кілька політичних проектів, у тому числі й стосовно функцій самого гетьмана – як тимчасового президента, військового керівника тощо [2; 3].

У добу Української Держави 1918 р. було зроблено чимало для державного будівництва. За різними оцінками, було прийнято близько 400 нормативно-правових актів, різних за статусом, для врегулювання нових суспільних відносин. Щодо цього в історії несправедливо забуто прогресивний внесок Української Держави в загальний процес державотворення та створення власної дипломатичної й консульської служби. Щодо визначення статусу, місця й ролі державної та дипломатичної служби в ті часи, потрібно зазначити, що ці питання вирішувалися досить системно та професійно. Був визначений реєстр державних посад, зв'язок службовця з державою, порядок призначення та звільнення, започаткування та ведення службово-посадових реєстрів, а також спеціальний орган, який був відповідальний за організацію та супроводження державної служби в Українській Державі. Варто зауважити, що такого змісту систематизація та впорядкованість інституту державної й дипломатичної служби України відбулась лише в добу гетьманату П. Скоропадського.

Не можна залишити поза увагою питання кадрового забезпечення виконавчих структур. Згідно з розпорядженням Гетьмана, яке викладено у "Грамоті", були звільнені з посад, що є абсолютно логічним, тільки міністри та їхні заступники.

Усі інші співробітники апаратів міністерств, при їхньому бажанні, залишалися на своїх робочих місцях. Безумовно, варто зазначити, що Гетьман, Голова Ради Міністрів і міністри намагалися залучати (здебільшого це їм вдалося) професіоналів і спеціалістів зі значним життєвим та управлінським досвідом. Більше того, самі вищі

урядовці на той час становили своєрідну управлінську еліту, приміром: Ф.А. Лизогуб, О.Ф. Рогоза, М.П. Василенко, Б.А. Бутенко, С.В. Завадський, Г.О. Афанасьєв, А.К. Ржепецький та ін.

На виконання рішення Малої Ради Міністрів для впорядкування штатної структури та уніфікації Гетьман П. Скоропадський 25 червня 1918 р. підписав за поданням Ради Міністрів Закон "Про нормальний розпис, утримання службовців в центральних урядових установах цивільних відомств". Усі державні службовці поділялись на класи за посадою і пенсійним забезпеченням.

Проаналізувавши штатний розпис посад державних службовців у вищих і центральних органах державної влади Української Держави 1918 р., варто зазначити, що, по-перше, старші фахівці та фахівці мали дуже високі класи посад та оклади. До речі, їх було в кожному міністерстві від 2 до 5 осіб. Вони були справді професіоналами й тією аналітичною групою, яка розробляла законопроекти та внутрішньонормативні документи міністерств і відомств.

По-друге, урядовці з особливих доручень, які здебільшого виконували специфічні доручення міністра або директорів департаментів, теж мали високий статус. Однак в основному на них було покладено здійснення ревізійних та контролюючих функцій щодо територіальних підрозділів міністерств.

По-третє, урядовці 1-го – 3-го рангів (їх ще називали канцелярськими урядовцями) разом із практикантами були найнижчою та найбільш численною ланкою в центральному апараті, виконували всю повсякденну та рутинну роботу. І останнє, на наш погляд, дуже позитивним є закріплення таких посад державних службовців, як бухгалтери. Головний бухгалтер міністерства в ієрархічній сходиці займав V клас (клас посади віце-директора департаменту), що свідчило про відокремлення фінансового (бухгалтерського) обліку від покладених на відомство основних завдань і про самостійність та вагомість цього напрямку.

З огляду на це доцільним було б, на наш погляд, запровадження в сучасному переліку посад державних службовців України з ранжуванням за категоріями бухгалтерів, які виконують особливо специфічні функції державного управління.

Так само, як і в наш час, державні службовці повинні були скласти урочисту обітницю, яка була затверджена окремим законом 30 травня 1918 р. До речі, сам текст цієї обітниці дуже лаконічний і схожий на нашу присягу державного службовця.

Урочиста обітниця урядовців 1918 р.

1. Урядовці, що на державній службі цивільних відомств Української Держави, а також ті особи, що знов мають вступити на цю службу, повинні дати таку обітницю на вірність Українській Державі: "Урочисто обіцяю вірно служити Державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси й добробут".

2. Коли особи, як зазначено в 1-му артикулі цієї постанови, відмовляться від урочистої обітниці, то їх не приймається на службу, а ті, що вже мають на службі, звільняються від неї.

Закон Української Держави про урочисту обітницю урядовців і суддів і присягу військових на вірність Українській Державі 30 травня 1918 р. ухвалений Радою міністрів і затверджений гетьманом Павлом Скоропадським.

Відповідно до закону від 24 липня 1918 р. "Про порядок призначення осіб на урядову службу" на державні посади I та II класу призначав лише Гетьман (Голова

Ради Міністрів, міністри, Державний секретар і Державний контролер).

На посади, що відповідають III класу, призначали згідно з наказом, підписаним Гетьманом і відповідним міністром, скріпленим підписом Державного секретаря.

Посади IV класу обіймали згідно з наказом Гетьмана, скріпленим підписом відповідного міністра (директори департаментів, окремих управлінь, головних управлінь, старші фахівці).

На засіданні Ради Міністрів кандидатури на державні посади III та IV класів в обов'язковому порядку мали пройти атестацію й узгодження. Лише після ухвали Урядом кандидати затверджувалися на посадах із прийняттям на державну службу.

Державні службовці V класу (віце-директори департаментів, головних управлінь, урядовці з особливих доручень, головні бухгалтери, старші фахівці) призначалися згідно з наказом відповідного міністра після затвердження Гетьманом поданих списків кандидатур зі службовими характеристиками й рекомендаціями.

Службовців VI класу (начальники відділів, урядовці з особливих доручень, фахівці, старші бухгалтери) міністр призначав власноручно, без погодження з вищими інстанціями.

Заміщення на посади VII класу й нижче регламентувалися порядком, установленим у кожному окремому відомстві особисто міністром.

Звільнення з посад усіх класів здійснюється в тому самому порядку, що й призначення. Започаткування та ведення службово-посадових реєстрів, накази про призначення і звільнення державних службовців усіх класів передавалися до Державної канцелярії для ведення службово-посадових реєстрів із подальшим опублікуванням у "Державному віснику".

У місцевих офіційних друкованих органах публікувалися призначення на посади до місцевих органів виконавчої влади. Спеціально уповноважений та відповідальний орган [8].

Забезпечення та проведення державної політики з питань державної служби здійснював департамент загальних справ Державної канцелярії (розміщувався по вул. Хрещатик, 38). Напрямами його діяльності було: оформлення та оголошення наказів про призначення на посаду, ведення службово-посадових реєстрів, ведення формулярних списків державних службовців центральних і місцевих державних установ, ведення реєстру всіх державних органів з обов'язковим розписом компетенції та повноважень, затверджених у їх статутах (положеннях) у сучасному трактуванні).

Після зречення П. Скоропадського на українських землях з 14 грудня 1918 р. поновлюється Українська Народна Республіка. Її ще називають "другою" УНР [12].

Верховним органом управління стала Директорія на чолі з В. Винниченком. Період Директорії УНР характеризується значною нестабільністю та втратою контролюваної української території.

Що стосується питання розвитку державної служби та державно-службових відносин, то 13 жовтня 1919 р. Радою Народних Міністрів був ухвалений "Закон про урочисту обітницю Директорії, міністрів, урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Народній Республіці".

На зміну та доповнення попередніх законів було прийнято рішення встановити такі форми урочистої обітниці на вірність Українській Народній Республіці (форми присяги):

I. Урочиста обітниця директорії: *Ми, Директорія Української Народньої Республіки, даємо цю прилюдну урочисту обітницю, що вірно будемо служити Народові*

України і утвореній ним Українській Народній Республіці, волю синів її, національну, релігійну та горожанську, не впинно боронитимемо, всі сили свої обіцяємо покласти, аби закріпити народно-республіканський устрій України основним законом, організовано виявленій волі народу будемо коритися; у державному управлінні будемо керуватися тільки волею народу на його добробут і благо Республіки, стоятимом на сторожі її інтересів та скаргів, ні в чому не порушимо її законів, пильно стояти будемо, аби встановлені закони ретельно й справедливо всіма виконувались і правда ні в чому не порушувалась.

II. Урочиста обітниця міністрів: *Я, нижчепідписаний, даю цю прилюдну урочисту обітницю, що вірно служитиму Народові України і утвореній ним Українській Народній Республіці та її Верховній Владі. В державному управлінні буду керуватися тільки благом Народу й Республіки, обов'язки свої виконуватиму чесно й сумлінно, пильнуватиму, аби встановлені Директорією закони всіма неодмінно виконувались і правда ні в чому не порушувалась; урядові тайни берегтиму і всіма силами стоятиму на сторожі інтересів Народу та скаргів Української Народної Республіки.*

III. Урочиста обітниця урядовців: *Я, нижчепідписаний, даю цю прилюдну урочисту обітницю, що буду вірно служити Українській Народній Республіці та її Верховній Владі; покладені на мене правительством, обов'язки служби буду виконувати з повним напруженням сил, чесно і сумлінно, керуючись лише благом Народу й Республіки та законами її, не жаліючи життя для своєї Батьківщини; всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно оберегатиму і на свою користь нічого проти служби й обітниці не робитиму.*

У січні 1919 р. Директорія УНР затвердила закон "Про службу в державних установах урядовців чужоземних підданців", що було абсолютною інституціональною новацією було для того часу.

18 жовтня 1918 р. українська парламентарна репрезентація скликала у Львові збори всіх українських послів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, представників політичних партій, духовництва та студентства Галичини й Буковини. Збори обрали Українську Національну Раду як політичного представника українського народу в Австро-Угорщині, її головою (президентом) став Є. Петрушевич.

Тоді ж був прийнятий і статут новоствореної Української Національної Ради, який постановив взяти владу у свої руки. 9 листопада на засіданні Української Національної Ради було визначено назву держави – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Вона охоплювала близько 70 тис. км² території з 6 млн населення (71 % українців, 14 % поляків, 13 % євреїв). Правда, невдовзі Північну Буковину захопила Румунія, а Закарпаття – Чехословаччина. Усе це відбулося зі згоди й санкції Антанти.

Таким чином, фактично ЗУНР охоплювала лише територію Східної Галичини з населенням 4 млн осіб. У той самий день – 9 листопада – Українська Національна Рада сформувала уряд – Державний Секретаріат (або Рада Державних Секретарів), який складався з 14 державних секретарств (міністерств): Міністерства внутрішніх справ (Льонгін Цегельський), Міністерства зовнішніх справ (Василь Панейко), Міністерства фінансів (тимчасово Кость Левицький), Міністерства військових справ (Дмитро Вітовський), Міністерства судових справ (Сидір Голубович), Міністерства торгівлі і промислу (Ярослав Литвинович), Міністерства земельних справ (Степан Баран), Міністерства шляхів (Іван Мирон), Міністерства пошт і телеграфу (Олександр Пісецький), Міністерства праці і суспільної опіки (Антін Чернецький), Міністерства

суспільного здоров'я (Іван Куровець), Міністерства освіти (мав бути Степан Смаль-Стоцький, тимчасово – О. Барвінський), Міністерства віросповідання (Олександр Барвінський) і Міністерства публічних робіт (Іван Макух). Головою (прем'єр-міністром) було обрано К. Левицького (у грудні його замінив С. Голубович). Крім того, був створений харчовий відділ, прирівняний до секретаріату, який очолив Степан Федак.

12 листопада 1918 р. була оприлюднена присяга державного секретаря ЗУНР: **форма присяги (присячення) державного секретаря ЗУНР: Я (ім'я і назвище), іменованій державний секретар справ ... Західно-Української Держави, прирікаю, що мої з тим урядом получені обов'язки сповнятиму по моему найкращому знанню і згідно з моєю совістю, усі мої сили присвячу для добра моєї Держави та її інтересів берегтиму у всяких відносинах.** 12 листопада 1918 р., Львів (Повідомлення газети "Діло" про складання присяги членами Державного секретаріату ЗУНР) [6].

16 листопада 1918 р. видано "Тимчасовий закон про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки". Відповідно до нього, залишалося чинним колишнє, австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам і цілям держави. Докладно регламентувалися порядок утворення, структура та функції місцевих органів влади й управління.

На відміну від попереднього розпорядження встановлювалось, що повітових комісарів повинен був призначати державний секретар внутрішніх справ, а вони мали призначати міських і громадських комісарів. Відповідно до закону там, де населення вже обрало комісарів, ці особи підлягають затвердженню вищими державними органами. Далі в законі зазначалося, що в усіх повітах належало загальними виборами обрати повітові національні ради, а в громадах та містах – громадські й міські ради.

Цього ж дня Державний секретаріат на виконання згаданого закону видав розпорядження "Про державну адміністрацію". Таким чином, уже в перші місяці існування ЗУНР на її території були сформовані центральні та місцеві органи державного управління. Головне ж полягає в тому, що ЗУНР була демократичною, народною державою з пануванням Права, Справедливості, Порядку.

Найвищою ж її заслугою, досягненням було об'єднання в січні 1919 р. з Українською Народною Республікою в єдину соборну Українську державу. Таким чином, незважаючи на складний та суперечливий етап національного піднесення, а особливо в добу Української Держави 1918 р., був започаткований процес формування та становлення інституту вітчизняної державної та дипломатичної служби в Україні.

Незважаючи на складності, керівництво Української Держави визначило, що без врегулювання цих важливих відносин будувати державу вкрай важко. Досвід попередників ніколи не повинен бути призабутий, а ретельно вивчений і впроваджений у практику. Попри всі здобутки і прорахунки П. Скоропадського як чільного вітчизняного державотворця, ми переконані, що його ім'я навіки залишиться на скрижалях Книги Буття українського народу [5; 13, с. 96–109; 15].

Отже, цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про інституціональну історію, традиції та практичний досвід українського державотворення, етапи становлення й розвитку дипломатії України початку ХХ ст.: через призму сучасності до історичних витоків інституціональної історії.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину інституціонального, соціокультурного й політико-дипломатичного розвитку українських традицій і національних

особливостей унікального європейського явища початку ХХ ст. – національної боротьби за самоутвердження як інституційного кластеру політики, дипломатії й культури тогочасної Європи.

Список використаних джерел:

1. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інститут рукопису (НБУВ ІР), ф. 226, №5, арк. 8–10.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1115, оп. 1, спр. 1, арк. 112.
3. Дорошенко Д. І. Історія України: 1917–1923 : У 2 т. / Д. Дорошенко. – Ужгород : Свобода, 1930. – Т. 2.
4. Єфремов С. Щоденники: 1923–1929 / С. Єфремов. – К. : Рада, 1997.
5. Калакура Я. С. Ментальний вимір української цивілізації / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К. : Генеза, 2017.
6. Капелюшний В. П. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917–1921 років: Історіографічний нарис : монографія / В. П. Капелюшний, О. Ф. Коваль. – К. : Інтерсервіс, 2018.
7. Крах германской оккупации на Украине: По документам оккупантов ; под ред. М. Горького и др. – М. : ОГИЗ, 1936.
8. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917–1918 / Р. Млиновецький. – Львів : Каменяр, 1994.
9. Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: Історико-архівні нариси / Г. Папакін. – К. : Держ. ком. архівів, 2003.
10. Сергійчук В. І. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення / В. І. Сергійчук. – Л. : Свічадо, 2002.
11. Слабченко Є. Дипломатична історія України / Є. Слабченко. – К. : Кліо, 2016.
12. Стрельський Г. В. Українська дипломатія національно-державного відродження 1917–1920 рр. в особах ; за ред. Л. С. Тупчієнка, В. Г. Ціватого. – К. : ДЕМІД, 2000.
13. Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі / Ю. С. Фігурний. – К. : НДІН, 2008.
14. Ціватий В. Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В. Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – Вип. 4. – С. 268–274.
15. Checalenko L. D. Foreign policy of Ukraine / Ed. by Tsivaty V. H. – K. : LAT&K, 2016.

References:

1. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, Instytut rykopysu (NBUV IR) [Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of Manuscripts], fond 226, No. 5, arkushi 8–10.
2. Tsentralnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv orhaniv vladty ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy) [Central State Archive of Higher Authorities and Management of Ukraine], fond 1115, opys 1, sprava 1, arkush 112.
3. Doroshenko D. I. (1930) *Istoriia Ukrainy: 1917–1923: u 2 t. Tom 2. Ukrainka derzhava 1918 r.* / D. I. Doroshenko [History of Ukraine: 1917–1923. In 2 volumes. Vol. 2. – Uzhhorod : Svoboda. [In Ukrainian]
4. Yefremov S. (1997) *Shchodennyky: 1923–1929* / S. Yefremov [Diaries: 1923–1929]. – K. : Rada. [In Ukrainian]
5. Kalakura Ya. S. et al. (2017) *Mentalnyi vymir ukrainskoi tsyvilizatsii* / Ya. S. Kalakura et al. [Mental Dimension of Ukrainian Civilization]. – K. : Henesa. [In Ukrainian]
6. Kapeliushnyi V. P. (2018) *Nezlamna i nescorena: natsionalna elita v Ukrainii revoliutsii 1917–1921 rokiv: istoriografichnyi narys: Monohrafiia* / V. P. Kapeliushnyi, O. F. Koval [Unbreakable and Undefeated: National Elites in Ukrainian Revolution of 1917–1921: Historiographical Essay. A Monograph]. – K. : Intersevis. [In Ukrainian]
7. Gor'kij, M. et al., eds. (1936) *Krah germanskoj okkupatsii na Ukrainie: Po dokumentam okkupantov* / M. Gor'kij, et al., eds. [The Collapse of the German Occupation of Ukraine: On the Occupants' Sources]. – M. : OGIZ. [In Ukrainian]
8. Mlynovetskyi R. (1994) *Narysy z istorii ukrainskykh vyzvolykh zmahan. 1917–1918* / R. Mlynovetskyi [Essays on the History of the Ukrainian Liberation Contests. 1917–1918]. – L. : Kameniar. [In Ukrainian]
9. Papakin H. V. (2003) *Pavlo Skoropadskyi: patriot, derzhavotvorets, liudyna: Istoryko-arkhivni narysy* / H. V. Papakin [Pavlo Skoropadskyi: Patriot, Statesman, Man. Historical and Archival Essays]. – K. : Derzh. kom. arkhiv. [In Ukrainian]
10. Serhiichuk V. I. (2002) *Neusvidomlennia Ukrainy. Stavlennia svitu do ukrainskoi derzhavnosti: pohliad u 1917–1921 roky z analizom siohodennia* / V. I. Serhiichuk [Unawareness of Ukraine. World Attitude to Ukrainian Statehood: The View on 1917–1921 with the Analysis of Modernity]. – L. : Svichado. [In Ukrainian]
11. Slabchenko Ye. (2016) *Dyplomatychna istoriia Ukrainy* / Ye. Slabchenko [Diplomatic History of Ukraine]. – K. : Klio. [In Ukrainian]
12. Strelskyi H. V. (2000) *Ukrainska diplomatiia natsionalno-derzhavnoho vidrodzhennia 1917–1920 rr. v osobakh* / H. V. Strelskyi [The Ukrainian Diplomacy of the National and State Revival of 1917–1920: Personalities]. – K. : DEMID. [In Ukrainian]
13. Fihurnyi Yu. S. (2008) *Derzhavotvorchia ta etnonatsiietvorchia diialnist ukrainokho hetmana Pavla Skoropadskoho v ukrainoznavchomu vymiri* / Yu. S. Fihurnyi [State-building and Nation-building Activity of the

Ukrainian Hetman Pavlo Skoropadskyi in the Ukrainian Studies Dimension]. – K. : NDIN. [In Ukrainian]

14. Tsviaty V. H. (2000) *Yevropeiska zovnishnia polityka doby rannioho Novoho i Novoho chasu: problemy instytutsionalizatsii (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* / V. H. Tsviaty [European Foreign Policy of the Early Modern and Modern Times: The Problems of Institutionalization (Theory and

Methodology)]. Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. 4. – P. 268–274. [In Ukrainian]

15. Chekalenko L. D. (2016) *Foreign policy of Ukraine* / L. D. Chekalenko. – K. : LAT&K.

Надійшла до редколегії 29.05.18

V. Tsviaty, PhD in History, Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN PUBLIC AND DIPLOMATIC SERVICES INSTITUTIONALIZATION IN THE PERIOD OF THE NATIONAL ASCENSION (1917-1920): THE DISCOURSE OF DIPLOMACY AND EXTERNAL POLITICS

The main directions of foreign policy and the peculiarities of the formation of models of Ukrainian state and diplomatic services during the period of national ascension (1917-1920) are analyzed in the article. Particular attention is paid to the institutional development, achievements, problems and prospects of the state and diplomatic services in the context of the European development of the studied period. Its diplomacy was different of active, perseverance, dedication, held effective positions on important regional and international issues. The author shows that the analysis of the main issues of the evolution of the main directions of foreign policy and diplomatic activity of Ukraine enables a deeper understanding common to most the formation of foreign policy, diplomacy and making foreign policy decisions in this area.

The development and establishment of the states in the XX century requires studying and generalizing the acquired experience. In most states, democratization was followed by very difficult and dramatic processes of rational and bureaucratic modernization of the state and consolidation of the nation. An effective way to solve the numerous contradictions and paradoxes might be the application of the theory of historical institutionalism, which focuses on the chronological sequence of transformations, as well as on the regional and institutional consequences of differences in social and political ways of development.

Key words: foreign policy, diplomacy, institutionalization, political development, Europe, Ukraine.

УДК 94(477):341.76"1922"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.137.2.10>

В. Шевченко, асп., мол. наук. співроб.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,
Національний музей історії України, Київ, Україна

ЛИСТ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА СИМОНА ПЕТЛЮРИ ДО ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТРА МИКОЛИ ЮНАКІВА

Публікація має на меті відкрити для широкого загалу документальне та епістолярне джерело до історії діяльності українського уряду в екзилі на ниві дипломатії та міжнародного співробітництва. Симон Петлюра, як голова Директорії УНР у своєму листі до Миколи Юнаківа, датованому 28 серпня 1922 р., розкриває загальну геополітичну ситуацію в Європі, Передній Азії та на Кавказі. Усі важливі, описані в листі події з цих регіонів він зводить до україноцентричного знаменника, намагаючись знайти позитивний вихід для "українського питання" серед міжнародної спільноти та з допомогою ряду факторів, які склалися на той час у навколишніх з Україною землях. Голова Директорії інформує військового міністра про закулісну гру під час Генуезької та Гаазької конференцій, висловлює свої припущення стосовно можливостей відкриття антибільшовицького фронту в Кавказькому регіоні та в Середній Азії.

Ключові слова: дипломатія, УНР, міжнародні конференції, Симон Петлюра, більшовики, Мустафа Кемаль, Енвер-паша.

Період української революції та визвольних змагань 1917–1921 рр. є достатньо коротким у хронологічному розрізі для загальноісторичного процесу, але з іншого боку – дуже складним, зважаючи на багатогранність, запутаність і неоднозначність великої кількості подій і процесів. Джерельну базу означеного періоду становить колосальний масив уже опублікованих матеріалів. Додатковим "живленням" для продовження наукових пошуків є віднайдення та введення до академічного дискурсу нових документів, спогадів, епістолярної спадщини. Ця публікація цінного джерела також покликана доповнити певні лакуни у відомих широкому загалу подіях. Епістолярна спадщина Симона Петлюри вражає своєю об'ємністю. Насамперед – це багатотомне видання "Петлюра Симон. Статті, листи, документи" [7–10], окремі збірки [6, 12], а також ряд публікацій окремих листів.

Оприлюднений ще 2009 р. на офіційному веб-сайті Служби зовнішньої розвідки України, уперше публікується лист Головного отамана Дієвої армії УНР Симона Петлюри до військового міністра Уряду УНР в екзилі генерала-поручника Миколи Юнаківа. Написаний власноручно Петлюрою й датований 28 серпня 1922 р. Основну частину змісту листа становить бачення отаманом геополітичної ситуації у Європі та у Передній Азії, що могла би вплинути на хід відновлення активної боротьби проти більшовиків за українські землі. Петлюра написав цього листа у Варшаві. У цей час Головний отаман фактично переховувався в польській столиці. Адже за умовами пункту 5 Ризького мирного договору Петлюра позбавлявся

права притулку у Польщі [2, с. 623–624]. За спогадами Генрика Юзевського, колишнього віце-міністра внутрішніх справ в уряді УНР і довіреної особи Пілсудського, невдовзі після підписання мирного договору, разом зі Станіславом Стемповським його викликав міністр закордонних справ Констати Скірмунт і повідомив, що наступного дня до Тарнова виїздить змішана польсько-більшовицька комісія для встановлення місця перебування Петлюри [16, с. 20]. Юзевський зіграв на випередження і разом з двома довіреними охоронцями таємно вивіз Отамана до Варшави. Він розмістив Петлюру у своєму помешканні – палаці Рачинських. Через місяць очільника УНР перевезли до Станіслава Чекановського в містечко Космін. Там він перебував ще два місяці і потім повернувся до свого останнього, перед від'їздом до Парижу 31 грудня 1923 р., осідку у Варшаві – квартири Володимира Редліха, близького друга Юзевського, на вул. Мокотовський, 5 [16, с. 22]. Лист адресований до Тарнова – основного місця дислокації міністерств УНР в екзилі, де зокрема розмістилась ставка військового міністра Юнаківа. Основні ж частини Дієвої армії від 1921 р. знаходились у таборах для інтернованих, насамперед у Каліші, Ланцуті та Вадовицях [14, с. 193].

Дипломатичні кола польської столиці й українські політики в означений період стежили за умовним протистоянням Великої Британії та Франції за можливі економічні дивіденди від офіційного визнання Радянської влади та відкриття останньою власних ринків для вільної торгівлі. Зокрема, Петлюра вбачає таке приховане протистояння